

Rafał Malik*

Nowe Brzesko. Charakterystyka rozplanowania miasta lokacyjnego z 1279 roku w oparciu o wyniki badań nad wielkością i kształtem działki siedliskowej

Nowe Brzesko. Planning of a chartered town from 1279 based on the results of research on the size and shape of a settlement plot

Słowa kluczowe: Nowe Brzesko, urbanistyka, Średniowiecze

Key words: Nowe Brzesko, urban planning, the Middle Ages

Historia Nowego Brzeska łączy się ściśle z dziejami klasztoru norbertanów z Hebdowa. Historycy przyjmują, że fundatorami konwentu byli w czasach Długosza dwaj komesi: Strzeżysław z rodu Sulimów oraz Wrocisław z rodu Gieraltów¹.

Dzieje osadnictwa tego regionu sięgają jednak dużo dalej niż rok 1149². Tereny te przyciągały ludność rolniczą już w epoce neolitu. Szczątki naczyń glinianych oraz ślady siedzib ludzkich z tego okresu odkryto w Zofipolu i Igołomi³. Z Zofipola i Dalowic pochodzą eksponaty reprezentujące epokę brązu i okres kultury łużyckiej⁴. Ślady kultury ceramiki siwej stwierdzono w Igołomi, Makocicach, Opatkowicach, Pałecznicy, Piotrowicach Małych, Pobiedniku Małym i Wielkim, Wawrzeńczykach, Bobinie, Dalowicach i innych miejscowościach⁵.

Również w epoce plemienną, a potem w okresie narodzin państwa polskiego obszar ten staje się areną intensywnie rozwijającego się tu osadnictwa. Fakty te potwierdzają wykopaliska z rejonu Krakowa, Tyńca, Stradowa i Wiślicy. Pomędzy tymi grodami leżą ziemie powiatu proszowickiego, które w I połowie XIII wieku w dużej mierze wchodziły w skład kasztelanii brzeskiej⁶.

Pomimo tak długiej i tak bogatej historii organizm miejski Nowego Brzeska nie stał się jak dotąd przedmiotem szerszych badań, i to zarówno nad jego początkami, jak i późniejszymi zmianami związanymi z dalszym rozwojem funkcjonalnym i przestrzennym pierwotnego rozplanowania. Braki w zakresie badań planistycznych rekompensują, choć w bardzo znikomym stopniu, prace historyczne.

Do najistotniejszych z tej grupy przedmiotowej należy zaliczyć *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakow-*

The history of Nowe Brzesko is closely connected to the history of the Norbertines' monastery in Hebdow. Historians assume that the monastery was founded by two noblemen: Strzeżysław from the Sulima family and Wrocisław from the Gieralt family, in the times of Jan Długosz¹.

However, the history of settlement in the region dates further back than the year 1149². The lands attracted farming people already in the Neolithic. Fragments of clay vessels and traces of human habitation from that period have been discovered in Zofipole and Igołomia³. Artefacts representing the Bronze epoch and the Lusatian culture period come from Zofipole and Dalowice⁴. Traces of the 'grey' ceramics culture have been found in Igołomia, Makocice, Opatkowiec, Pałecznicza, Piotrowice Małe, Pobiednik Mały and Wielki, Wawrzeńczyce, Bobin, Dalowice and other localities⁵.

Also during the tribal period, and later at the time when the Polish state was created, the region was an arena for intensively developing settlement, which has been confirmed by archaeological excavations from the region of Krakow, Tynec, Stradow and Wiślica. Between those fortified towns there lay the lands of the Proszowice County which, in the 1st half of the 13th century, largely belonged to the Brzesko castellany⁶.

Despite such a long and eventful history, the urban body of Nowe Brzesko has not yet become the subject of thorough study either concerning its origins or later transformations related to the further functional and spatial development of the original layout. Lack in urban planning research is compensated, though to a very limited degree, by historical works.

* dr inż. architekt; adiunkt; Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Katedra Historii Architektury, Urbanistyki i Sztuki Powszechnej

* dr inż. architect; adjunct; Department of Architecture, Cracow University of Technology, Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Chair of History of Architecture, Urban Planning and Art

skiego w średniowieczu pod redakcją F. Sikory⁷. Zawiera on zestawienia znanych nam źródeł i faktów wynikających z treści tych źródeł, a odnoszących się do średniowiecznych dziejów tej osady oraz innych związanych z historią Nowego Brzeska form organizacyjnych. Inną ważną publikacją wykorzystaną w toku prowadzonych tu rozważań jest praca zbiorowa pod redakcją Włodzimierza Chorążkiego będąca zbiorem szerszych badań i studiów nad dziejami gminy i związanych z nią sołectw. Rzecz jasna w takim ujęciu problematyka związana ze średniowiecznymi dziejami Nowego Brzeska, a w szczególności z początkami lokowanego tu w II połowie XIII wieku miasta stanowi jedynie niewielki fragment opracowania⁸.

Do innych cennych dzieł, które należałoby tu wymienić, należy *Słownik historyczno-geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Mimo że wydany na przełomie XIX i XX wieku, wnosi wiele istotnych informacji do dziejów miasta w okresie średniowiecza, w tym szczególnie do stanu jego uposażeń⁹.

Ów nader skromny zbiór kończy syntetyczne, niepublikowane jak dotąd, ujęcie dziejów Nowego Brzeska autorstwa F. Kiryka będące fragmentem szerszych studiów i badań autora nad urbanistyką małopolski pomiędzy XIII a XVI wiekiem¹⁰.

Nowe Brzesko było lokowane 6 października 1279 roku. Inicjatorem lokacji miasta był Florian, opat klasztoru norbertanów¹¹. Układ przestrzenny Nowego Brzeska zostaje rozmierzony na gruntach brzeskich należących wcześniej do biskupów krakowskich, a przekazanych konwentowi przez Iwona herbu Odrowąż w 1223 roku¹². Zasadzcą miasta i jego pierwszym wójtem był Gotfryd, syn Arnolda de Slesin. Zgodnie z treścią dokumentu lokacyjnego za swój wysiłek włożony w akcję budowy Nowego Brzeska otrzymał on 1 lan ziemi wraz ze zwolnieniem od wszelkich podatków. Ponadto uzyskał prawo do szóstej części czynszu z łąk mieszczańskich oraz połowu ryb w Wiśle. Prócz tego do jego dyspozycji pozostawał las Korycizna koło Bobina oraz kilka zagajników po drugiej stronie Wisły. Do wójta należały też stawy Litwów, Kotłów, Piskorów, prawie wszystkie jatki mięsne poza jedną zaopatrującą klasztor, kramy z chlebem oraz łaźnia miejska. Wójt Nowego Brzeska miał prawo do wybudowania dwóch młynów na Wiśle i jednego na potoku Rudnik. W zamian za opiekę nad pobliskim mostem na Wiśle klasztor zwalniał mieszczan nowobrzeskich od mostowego. Podlegali oni też zwolnieniu od wszelkich opłat i czynszów na 6-8 lat. W ich posiadanie norbertanie oddawali 40 łanów pól uprawnych i łąk. W zamian miasto miało odprowadzać do klasztoru 9 skojców czynszu, 30 jaj, 2 kapłony i 2 sery. Do tego z tytułu dziesięciny dochodziły 4 miarki pszenicy z każdego łana, także żyta i owsa. Ze swej strony opat zobowiązywał się do zbudowania kościoła i utrzymania w nim proboszcza, którego uposażył 3/4 łana ziemi uprawnej, sadem i łąką. Opat rezerwował dla klasztoru wyłączność w użytkowaniu barci pszczelich. Klasztor zachowywał też dla siebie prawo do pobierania ceł drogowych oraz opłat za korzystanie z grobli i mostu. Do klasztoru należała także część dochodów z młynów wójtowskich¹³.

Organizm miejski Nowego Brzeska założono 36 km na wschód od Krakowa w oparciu o jeden z najdawniejszych traktów komunikacyjnych przecinających ziemię polską ze wschodu na zachód. Droga ta, często zwana ruską, prowadziła lewym brzegiem rzeki Wisły i szła od Krakowa przez Czyżyny, Mogiłę, Pleszów, Igołomię, Złotniki, Wawrzeńczyce w kierunku Nowego Brzeska, skąd kierowała się dalej przez Koszyce w stronę Sandomierza. Połączenie to, jak dowodzi

Among the latter, one of the most significant is *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (*The Historical and Geographical Dictionary of the Krakow Voivodeship in the Middle Ages*), edited by F. Sikora⁷. It includes lists of known sources and facts resulting from their contents relating to the medieval history of the settlement, and other forms of organization connected with the history of Nowe Brzesko. Another vital work alluded to in the course of the current discussion is a joint publication edited by Włodzimierz Chorążki, which is a collection of research results and studies on the history of the county and smaller administrative units related to it. Naturally, in such an approach the issues referring to the medieval history of Nowe Brzesko, and particularly the beginning of the town founded here in the 2nd half of the 13th century, constitute merely a small fragment of the publication⁸.

Another precious work that should be mentioned here is *Słownik historyczno-geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (*A Historical and Geographical Dictionary of the Polish Kingdom and Other Slavic Countries*). Although it was printed at the turn of the 19th and 20th century, it contributed essential information to the history of the town in the medieval period, especially to the state of its endowments⁹.

That very modest collection is completed by a synthetic, still unpublished view of the history of Nowe Brzesko written by F. Kiryk, which is a fragment of more thorough studies and research of the author on the urban planning in Lesser Poland between the 13th and 16th century¹⁰.

Nowe Brzesko was founded on 6 October 1279. The town foundation was initiated by Florian, the abbot of the Norbertine monastery¹¹. The spatial layout of Nowe Brzesko was measured out the Brzesko lands which had previously belonged to the bishops of Krakow and were given to the monastery by Iwo Odrowąż in 1223¹². The town *lokator* and its first alderman was Gotfryd, son of Arnold de Slesin. According to the content of the foundation charter, for the effort he had put into building Nowe Brzesko he received 1 lan of land as well as exemption from all the taxes. Moreover, he was entitled to the sixth part of rent from burghers' meadows and to fishing in the Vistula. He could also use the Korycizna forest near Bobin and several groves on the other side of the Vistula. The alderman also owned the ponds called Litwów, Kotłów, Piskorów, almost all meat stalls except for one providing meat for the monastery, bread stalls and the town bath. The Nowe Brzesko alderman had a right to build two mills on the Vistula and one on the Rudnik brook. In exchange for taking care of the nearby bridge across the Vistula, the monastery exempted the Nowe Brzesko townsmen from toll. They were also released from all payments and rents for the period of 6-8 years. The Norbertine monks donated 40 lans of arable land and meadows to them. In return, the town was to send 9 'skojec' of rent, 30 eggs, 2 capons and 2 cheeses to the monastery. Additionally, as tithe the monks received 4 measures of wheat from each lan, the same for rye and oat. On his part, the abbot promised to build the church and keep a parish priest whom he endowed with 3/4 lan of arable land, an orchard and a meadow. The abbot reserved exclusive rights to use beehives for the monastery. The monastery was also entitled to collect road tolls, as well as causeway and bridge tolls. A part of the income from alderman's mills also belonged to the monastery¹³.

The urban organism of Nowe Brzesko was founded 36 km to the east of Krakow along one of the oldest travelling

B. Wyrozumska, istniało już w X wieku i było w użyciu przez cały okres średniowiecza, stanowiąc oś lokacji najstarszych miast małopolskich¹⁴.

W bezpośrednim sąsiedztwie nowo powstałego miasta z wymienioną wyżej drogą krzyżował się inny ważny w owych czasach szlak komunikacyjny. Łączył on, wykorzystując most pod Brzeskiem, osadnictwo rozlokowane na lewym brzegu Wisły z osadami rozłożonymi na jej prawym brzegu, w szczególności w rejonie Bochni, Sącza i Biecza¹⁵. O dużym znaczeniu tego połączenia świadczy znalezisko skarbu z XI wieku z monetami polskimi, czeskimi, węgierskimi, niemieckimi, a nawet angielskimi i arabskimi¹⁶.

Lokowane staraniem klasztoru w 1279 roku miasto zajęło terasowy, niezbyt rozległy¹⁷, położony na lewym, wysokim brzegu Wisły lessowy cypel o powierzchni około 4 ha. Był to zatem ośrodek niewielki. Patrząc na współczesny plan, który w znacznej mierze wydaje się zachowywać jeszcze relikty dawnego układu przestrzennego tej części dzisiejszego Nowego Brzeska, widzimy, że centralną jednostką miasta był rynek. Obecnie posiada on kształt zbliżony do formy zniekształconego w pewnych partiach prostokąta o wymiarach 143-147 metrów długości na około 42-68 metrów szerokości¹⁸. Wokół otaczały go i nadal otaczają pojedynczym pasmem poszczególne bloki zabudowy siedliskowej. W jednej z pierzei dawnego rynku, konkretnie – wschodniej, położonej od strony doliny Wisły, wznosi się stojący na skarpie wiślanego brzegu kościół datowany na XVII wiek, zaś obok niego – dzwonnica z przełomu XVIII i XIX wieku¹⁹.

Zastosowany w tym rejonie wewnętrzny układ komunikacyjny opiera się, jak się wydaje, na bardzo prostym rozwiązaniu, które wyprowadza z rynku, z każdego z jego narożników jedną ulicę, każdą w kierunku naprzemiennym do poprzedniej. W schemat ten wyraźnie wpisuje się przebieg ulicy Cmentarnej, która po przecięciu rynku po jego przekątnej znajduje swoją kontynuację w rejonie kościoła w postaci dzisiejszej ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego. Hipotezę tę zdaje się potwierdzać wylot ulicy wyprowadzającej ruch z południowo-wschodniego narożnika dzisiejszego Starego Rynku. Układ ten zaburza co prawda brak wyprowadzenia ulicy z północno-zachodniego narożnika rzeczonego placu, niemniej analiza kształtu i usytuowania działek siedliskowych w tym rejonie miasta połączona z badaniami terenowymi nie wyklucza, że takie wyprowadzenie w czasach lokacji miasta mogło istnieć.

Tego typu rozplanowanie ma liczne analogie w rozwiązaniach komunikacyjnych średniowiecznych miast polskich i to zarówno tych XIII-wiecznych, jak i XIV-wiecznych. Układ turbinowy posiada lokowana w 1286 roku wielkopolska Krobica. Mają go małopolskie Krościenko lokowane w 1348 roku, Lanckorona (1366 r.) czy wreszcie pobliskie, lokowane przez Kazimierza Wielkiego Proszowice.

W opisywany tu schemat nie wpisuje się przebieg ulicy Sienkiewicza. Obecnie jest ona przedłużeniem drogi z Krakowa na Sandomierz łączącym z tym traktem rynek Starego Miasta i wpadającym nań niemal w środku długości pierzei zachodniej owego placu. Pomimo bezdyskusyjnego pragmatyzmu cechującego owo połączenie wątpliwym wydaje się, by istniało ono w chwili lokacji miasta. Po pierwsze przeczy temu wydłużenie rynku na osi północ-południe, sugerując że główny trakt komunikacyjny, w oparciu o który rynek ten założono, szedł właśnie z południa na północ, a nie ze wschodu na zachód lub północny zachód. Po drugie przeprowadzenie traktu kołowego, i to tak ważnego, prostopadle do układu po-

routes crossing the Polish lands from the east to the west. The road, frequently called the Ruthenian road, ran along the left bank of the Vistula and led from Krakow through Czyżyny, Mogiła, Pleszów, Igołomia, Złotniki and Wawrzeńczyce towards Nowe Brzesko, from where it ran onwards via Koszyce towards Sandomierz. According to B. Wyrozumska, the connection existed already in the 10th century and was in use throughout the whole medieval period, constituting an axis for location of the oldest towns in Lesser Poland¹⁴.

In the direct vicinity of the newly established town, the above mentioned road crossed another communications route important at that time. By means of the bridge near Brzesko, the route linked settlements located along the left bank of the Vistula with the settlements established on its right bank, particularly in the region of Bochnia, Sącz and Biecz¹⁵. The significance of this connection has been confirmed by the discovery of a hoard from the 11th century consisting of Polish, Czech, Hungarian, German and even English and Arabic coins¹⁶.

The town, founded by the monastery in 1279, occupied a loess terrace promontory, not very vast¹⁷ as it covered about 4 ha, located on the high left bank of the Vistula. Hence, it was a small urban centre. Looking at the modern-day plan which, to a large extent, seems to have preserved the relics of the old spatial layout in this part of today's Nowe Brzesko, we can see that the market square was the central unit of the town. Currently it has the shape resembling a partially deformed rectangle, 143-147 metres long and about 42-68 metres wide¹⁸. It has been surrounded by a single strip of individual settlement blocks. In one frontage of the old market square, namely the east one located on the side of the Vistula river valley, on the river bank there stands a church dating back to the 17th century, and beside it a bell tower from the turn of the 18th and 19th century¹⁹.

The internal communications layout, applied in this region, appears to be based on a very simple solution in which one street runs out of the market, from each of its corners, in alternate directions. Cmentarna Street which, after crossing the market along its diagonal, finds its continuation by the church in the form of today's Marszałek Józef Piłsudski Street fits clearly into the scheme. The hypothesis seems to be confirmed by the exit of the street leading out traffic from the south-east corner of the present-day Old Market. The arrangement is disturbed by the absence of a street leading out from the north-west corner of the square in question; nevertheless an analysis of shape and location of settlement plots in this part of the town, combined with field research, does not rule out that such an exit might have existed in the times of the town foundation.

Such a manner of planning has numerous analogies in communications solutions applied in medieval Polish towns, both those from the 13th and the 14th century. Krobica, founded in 1286 in Greater Poland, has the turbine layout. And so does Krościenko in Lesser Poland, founded in the year 1348, Lanckorona (1366), or nearby Proszowice founded by King Kazimierz Wielki.

However, Sienkiewicz Street does not fit into the scheme described above. Nowadays it is a continuation of the road from Krakow towards Sandomierz, linking it to the Old Town market square and entering it at almost half-way the length of the western frontage of that square. Despite unquestionable pragmatism of the connection, it seems dubious that it

Ryc. 1. Widok z lotu ptaka na południową część dzisiejszego Nowego Brzeska obejmującą tereny lokacji miasta z II połowy XIII wieku. Zdjęcie z zasobów cyfrowych geoportal.gov.pl

Fig. 1. Bird's-eye view of the southern part of today's Nowe Brzesko, encompassing the area of the foundation town from the 2nd half of the 13th century. Photo from the digital collection of geoportal.gov.pl

Ryc. 2. Współczesny plan rastrowy Nowego Brzeska. Fragment miasta przedstawiający rejon „Starego Rynku” wraz z najbliższą mu okolicą. Reprodukacja w oparciu o zbiory cyfrowe geoportal.gov.pl

Fig. 2. Modern-day raster plan of Nowe Brzesko. Fragment of the town presenting the area of the “Old Market” with its closest surroundings. Copy made on the basis of the digital collection of geoportal.gov.pl

Ryc. 3. Fragment mapy topograficznej w skali 1:100 000 wykonanej przez WIG w roku 1938 przedstawiający Nowe Brzesko. Materiał ze zbiorów Zakładu Historii Urbanistyki Politechniki Krakowskiej

Fig. 3. Fragment of a topographic map in the scale 1:100 000, made by WIG in 1938, presenting Nowe Brzesko. Materials from the collection of the Unit of Urban Planning History, Cracow University of Technology

Ryc. 4. Fragment mapy Galicji Zachodniej z lat 1801-1804 Antona Meyera von Hendelsfelda przedstawiający Nowe Brzesko wraz z najbliższą okolicą. Wydanie z 1808 roku. Oryginał w Kriegsarchiv w Wiedniu

Fig. 4. Fragment of the map of Western Galicia from the years 1801-1804 by Anton Meyer von Hendelsfeld, presenting Nowe Brzesko with its closest surroundings. Issue from 1808. Original in the Kriegsarchiv in Vienna

Ryc. 5. Nowe Brzesko. Fragment cyfrowej mapy ewidencji gruntów w rejonie „Starego Rynku”. Oryginał w Powiatowym Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Proszowicach

Fig. 5. Nowe Brzesko. Fragment of a digital map of land records in the neighbourhood of the “Old Market”. Original in the County Centre for Geodetic and Cartographic Documentation in Proszowice

ziomiec wzniesienia, na którym rozłożyło się miasto, również nie wydaje się być uzasadnione względami praktycznymi. O wiele prościej było bowiem okrążyć miasto na niewielkim odcinku od południowego zachodu wzdłuż doliny potoku Rudnik, a następnie połączyć się z drogą idącą do miasta od strony mostu na Wiśle. Następnie jednym traktem wejść do miasta od jego południowej strony, przeciąć rynek po przekątnej w kierunku północnym i opuścić miasto w rejonie kościoła farnego²⁰.

Odtworzenie szczegółowego podziału poszczególnych bloków zabudowy na działki siedliskowe w pierwszym etapie formowania miasta w Nowym Brzesku natrafia na pewne

might have existed at the time of the town foundation. First of all, it is contradicted by the elongation of the market on the north-west axis which suggests that the main communications route, on the basis of which the market square was established, ran from the south towards the north and not from the east to the west or north-west. Secondly, leading such an important traffic route perpendicularly to contour lines of the hill on which the town was situated, does not appear justified by any practical reasons. It would have been much simpler to bypass the town from the south-west along the valley of the Rudnik brook, and then join the road running to the town from the bridge on the Vistula. Then, as one road it would enter the town from the south, cross the market square along its diagonal towards the north, and leave the town in the vicinity of the parish church²⁰.

trudności. Wynikają one w dużej mierze z szeregu późniejszych przemian funkcjonalnych i przestrzennych powstałego w 1279 roku organizmu miejskiego, w tym w szczególności z wtórnych podziałów własnościowych poszczególnych parcel. Zadania tego dodatkowo nie ułatwia późny, bo współczesny materiał kartograficzny²¹.

Opierając się zarówno na metodzie analizy metrologiczno-geometrycznej²² jak i metodzie pomiarowego badania planów miast w oparciu o zagadnienie działki²³ udało się wyodrębnić w strukturze parcel w obrębie Starego Rynku w Nowym Brzesku pewne najczęściej powtarzające się wielkości frontów. Oscylują one w przedziałach pomiędzy 10,00 do około 11,60 metra i 22,00 do 22,50 metra szerokości. W przeliczeniu na miary stosowane w średniowieczu przy zastosowaniu stopy równej stopie, jaką posłużono się przy zakładaniu Środy Śląskiej²⁴, szerokość badanych posesji wynosiłaby około 18 łokci. Do takich parametrów zbliżone są współczesne wymiary działek nr 2, 6, 12, 15, 24 i 25²⁵. Równoczesne wystąpienie parcel, których szerokość frontu równa jest podwojonej szerokości frontu działek z wymienionej wyżej grupy sugeruje, że pierwotna szerokość działki siedliskowej w strefie Starego Rynku w chwili lokowania tu miasta mogła wynosić 36 łokci, czyli ok. 22,3 metra. Wydaje się, że ewentualność tę należy jednak wykluczyć. Przemawia za tym zarówno długość frontu takiej działki, praktycznie niespotykana w urbanistyce tego okresu, jak i nieparzysta liczba działek zawierających się w przykościelnym paśmie zabudowy.

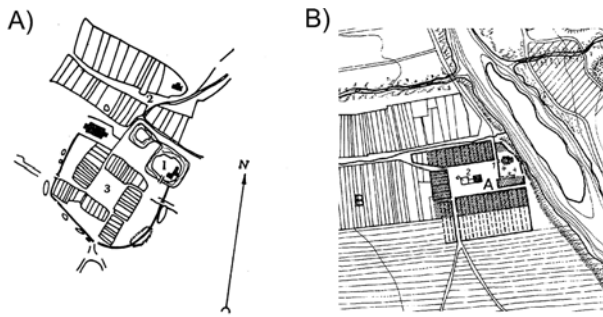
Poszukiwanie długości działki oparto na tej samej metodzie, którą posłużono się przy poszukiwaniu jej szerokości. Dodatkowo wsparło ją analizą kształtu, usytuowania i kierunku przebiegu granic podziałów własnościowych w planie miasta. Uzyskane tą drogą dane sugerują, że pierwotna głębokość parcel w Nowym Brzesku w rejonie Starego Miasta mogła wynosić około 44,6 metra. Wielkości zbliżone do tego wymiaru, wahające się w przedziale od 41,64 do 47,72 metra stwierdzono w co najmniej kilku przypadkach. Na szczególną uwagę zasługują przy tym te przykłady, gdzie po przekroczeniu rzeczonych wyżej długości układ działek diametralnie zmienia swoją orientację, np. północno-zachodnia partia zachodniego pasma zabudowy przyrynekowej położona na północ od wlotu do Starego Rynku ul. Sienkiewicza. W przeliczeniu na miary średniowieczne w oparciu o przyjęty wcześniej wzorec stopy równej 31,3 cm dawałoby to działkę o wymiarach 18 × 72 łokcie. Identyczną parcelą posłużono się lokując w roku 1267 należącą do klasztoru klarysek Skałę²⁶. Powierzchnia tej parceli wynosząca około 498 m² plasuje się w dolnych granicach typowych średnich wielkości parceli mieszczkańskiej tego okresu. Przeciętna wielkość działki siedliskowej w miastach lokowanych na Śląsku w II połowie XIII wieku waha się w granicach od 895,8 m² (Grodków, lok. 1268) do około 414,7 m² (Jelenia Góra, lok. 1288)²⁷. W dolnych partiach tego przedziału oscyluje też powierzchnia działki w Oświęcimiu (509,6 m²)²⁸. Do wyliczonej wielkości działki w Nowym Brzesku zbliżała się swoją powierzchnią parcela w Niemodlinie (497,6 m²), w Wiślicy (445,0 m²), Nowym Korczynie (445,0 m²), Koprzywnicy (445,0 m²), Olkuszu (486,0 m²). Dużo mniejsze działki od wymienionych powyżej posiadały XIII-wieczny Biecz, Bielsko, Wieliczka, oraz część parcel w Nowym Sączu²⁹.

Wiarygodność przyjętych wyżej tez potwierdza wykonana rekonstrukcja rozplanowania układu przestrzennego Nowego Brzeska. Skonstruowana w oparciu o siatkę sznurową, pozwala porównać zachowane i odtworzone linie regulacyjne na tle

Recreating a detailed division of particular building blocks into settlement plots during the first stage of town formation in Nowe Brzesko encounters some difficulties. They largely result from several later functional and spatial transformations applied to the urban organism established in 1279, especially from secondary property divisions of individual plots. The task is not made any easier by late, practically modern cartographic material²¹.

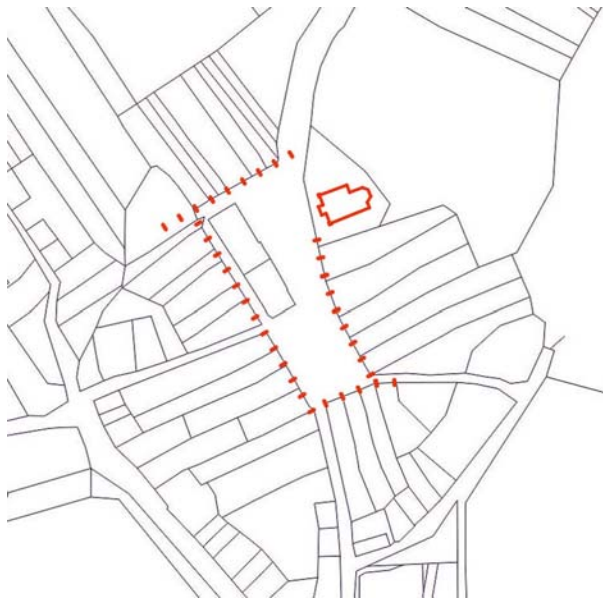
Using the method of a metrological-geometrical analysis²² and the method of measurement research of town plans on the basis of the plot issue²³, it was possible to distinguish certain most frequently recurring front sizes within the plot structure of the Old Market in Nowe Brzesko. They oscillated between 10.00 to app. 11.60 metres and 22.00-22.50 metres in width. After converting them into units of measurement applied in the Middle Ages, using the measure equal to one foot applied when founding Środa Śląska²⁴, the width of examined plots would equal about 18 ells. Modern-day sizes of plots number 2, 6, 12, 15, 24 and 25 are close to such parameters²⁵. At the same time, occurrence of plots whose front width equalled double front width of the plots from the above mentioned group would suggest, that the original width of a settlement plot in the Old Market zone at the time of the town foundation might have equalled 36 ells i.e. app. 22.3 metre. It seems, however, that such a possibility has to be ruled out. It has been confirmed by both the front length of such a plot practically unencountered in urban planning of the times, and the odd number of plots contained in the building development strip by the church.

The search for the plot length was based on the same method that was applied while finding its width. It was additionally supported by an analysis of shape, location and direction in which ran the boundaries marking property division on the town plan. Data obtained in this way suggest that the original depth of a building plot in the vicinity of the Old Town in Nowe Brzesko might have been approximately 44.6 metres long. Sizes approximating that measurement, oscillating within the bracket between 41.64 to 47.72 metres, have been found in at least several cases. Particular attention should be paid to those examples where, after exceeding the above mentioned length, the plot layout diametrically changed its orientation e.g. the north-west section in the west strip of the market building plots situated to the north of where Sienkiewicz Street entered the Old Market. When converted into medieval units of measurement, using the previously accepted unit of one foot equal to 31.3 cm, it would equal a plot size of 18 × 72 ells. An identical building plot was used in 1267 when founding Skała belonging to the Poor Clares convent²⁶. The area of the land parcel measuring about 498m² fits within the bottom section of a typical average size of a burgher's plot in that period. An average size of a settlement plot in towns founded in Silesia during the 2nd half of the 13th century fluctuated between 895.8 m² (Grodków, founded in 1268) to about 414.7 m² (Jelenia Góra, founded in 1288)²⁷. The area of a plot in Oświęcim (509.6 m²) also fits within the lower section of that bracket²⁸. The plot areas in Niemodlin (497.6 m²), Wiślica (445.0 m²), Nowy Korczyn (445.0 m²), Koprzywnica (445.0 m²), and Olkusz (486.0 m²) approximated the calculated size of a plot in Nowe Brzesko. 13th-century Biecz, Bielsko, Wieliczka, and some land parcels in Nowy Sącz used plots much smaller than those described above²⁹.

Ryc. 6. Przykłady miast o analogicznym jak w Nowym Brzesku rozwiązaniu wewnętrznego systemu komunikacyjnego znanego w literaturze przedmiotu jako tzw. system turbinowy. A – Krobia wg H. Muncha, B – Krościenko wg M. Książka

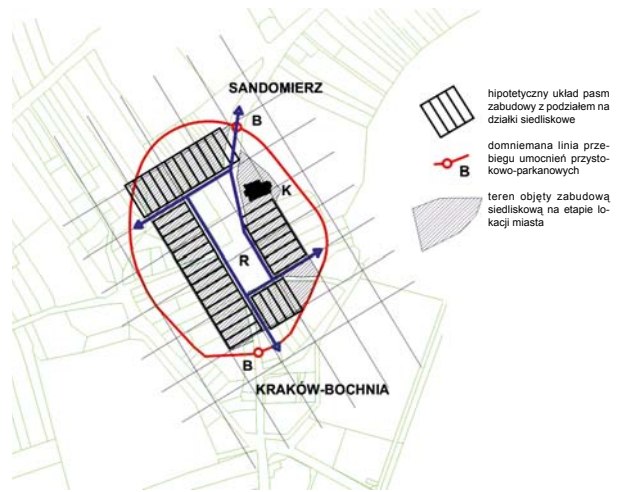
Fig. 6. Examples of towns with a solution of the internal communications system analogous to Nowe Brzesko, known as the turbine system in the literature of the subject. A – Krobia acc. to H. Munch, B – Krościenko acc. to M. Książka

Ryc.7. Nowe Brzesko. Plan rejonu „Starego Rynku” z oznaczeniem 18-łokciowych odcinków, na jakie można podzielić frontowe granice przyrynkowych bloków zabudowy siedliskowej. Opracowanie autora na kanwie współczesnego cyfrowego planu ewidencji gruntów

Fig.7. Nowe Brzesko. Plan of the “Old Market” surroundings with marked 18-ell sections into which the front limits of the market settlement blocks can be divided. Prepared by the author, on the basis of a contemporary digital land records plan

kształtu bloków i przebiegu sieci ulic. Wyniki tych porównań upoważniają nas do stwierdzenia, że skonstruowany teoretyczny schemat może być zbliżony do tego, który został wytyczony w terenie w chwili lokacji miasta. Zgodnie z nim obszar wyznaczony pod zabudowę zajmował powierzchnię określoną prostokątem o wymiarach 3×5 sznurów. Rynek posiadał wymiary 1×3 sznurów. Wokół niego lokalizację mogło znaleźć teoretycznie 37–39 działek o wymiarach 18×72 łokcie. Biorąc pod uwagę konieczność dostosowania się do warunków terenowych oraz zastanych stanów zagospodarowania terenu wydaje się, że rozmierzono tylko 35, być może 36 parcel – od 3 do 4 w południowym paśmie zabudowy przyrynkowej, 7 – w paśmie wschodnim, 16 – w paśmie zachodnim. W najbardziej kontrowersyjnej strefie, czyli w północnym paśmie przyrynkowym mogło dojść do rozmierzenia od 5 do 9 działek, z których zdecydowana większość posiadała przytoczoną wyżej wielkość. Tylko nieliczne, 2 lub 3 działki odbiegały od tych wymiarów ze względu na konieczność dostosowania się do

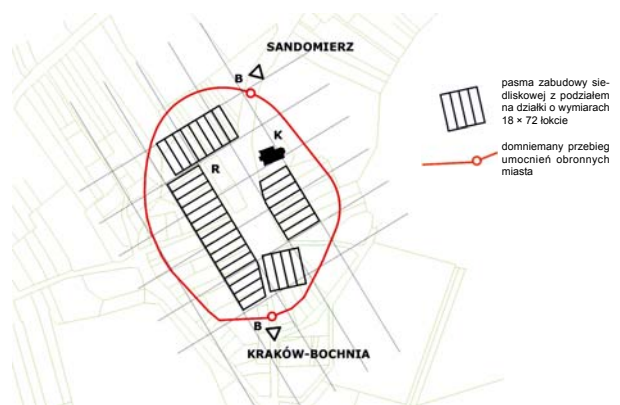

Ryc. 8. Nowe Brzesko. Rekonstrukcja modelu rozplanowania układu lokacyjnego miasta wraz z rozmieszczeniem działek siedliskowych o wymiarach 18×72 łokcie na tle siatki sznurowej i domniemanego przebiegu późniejszych umocnień obronnych miasta. Opracowanie autora na bazie cyfrowego planu ewidencji gruntów.

Legenda: R – rynek, K – kościół parafialny, B – bramy miejskie wraz z kierunkami głównych powiązań komunikacyjnych miasta z regionem

Fig. 8. Nowe Brzesko. Reconstruction of the model foundation plan layout of the town with the distribution of settlement plots measuring 18×72 ells, against the ‘sznur’ grid and supposed outline of later defensive fortifications in the town. Prepared by the author, on the basis of the digital land records plan.

Legend: R – market square, K – parish church, B – town gates with directions of main traffic connections between the town and the region

Ryc. 9. Rekonstrukcja domniemanego układu działek siedliskowych o wymiarach 18×72 łokcie w strefie lokacji miasta z 1279 roku z dostosowaniem tego układu do zastanych warunków terenowo-komunikacyjnych na tle siatki sznurowej z oznaczeniem hipotetycznego przebiegu narysu umocnień obronnych miasta. Opracowanie autora na bazie cyfrowego planu ewidencji gruntów.

Legenda: R – rynek miasta lokacyjnego, K – kościół parafialny, B – bramy miejskie i kierunki głównych powiązań komunikacyjnych miasta z regionem

Fig. 9. Reconstruction of the supposed layout of settlement plots measuring 18×72 ells in the town foundation zone from 1279, with the layout adjusted to the existing land-communications conditions, against the ‘sznur’ grid and marked hypothetical outline of the defensive fortifications of the town. Prepared by the author, on the basis of the digital land records plan. Legend: R – market square of the foundation town, K – parish church, B – town gates and directions of main traffic connections between the town and the region

Credibility of the theses accepted above has been confirmed by the conducted reconstruction of the spatial layout of Nowe Brzesko. Constructed on the basis of a ‘sznur’ grid, it allows for comparing the preserved and recreated regulation lines against the shape of blocks and the street network. Results of those comparisons have entitled us to stating that the con-

przyjętego programu funkcjonalno-przestrzennego miasta. Po przeliczeniu tych wielkości na miary metryczne otrzymujemy odpowiednio 0,64 ha powierzchni rynku i około 2,4 ha terenu rezerwowanego pod zabudowę siedliskową. Uzupełniając te dane o powierzchnię ulic wychodzących z rynku a posiadających według przyjętych kryteriów po około 1 sznurze długości i około 2 prętów szerokości, otrzymujemy wynik w całości zbliżony z dotychczasowym stanem naszej wiedzy nad wielkością i programem przestrzennym małego średniowiecznego. Ujawnia on ściśle zależności pomiędzy wielkością rynku a pozostałą częścią miasta. Według nich powierzchnia rynku wraz z ulicami stanowiła ¼ terenu zajętego przez zabudowę.

Zasady te potwierdzone przez analizy wielu miast śląskich i nie tylko śląskich³⁰ stanowią niezaprzeczalny argument przemawiający na korzyść przyjętych tu wielkości metrycznych i przełożenia tych wielkości na rekonstrukcję układu przestrzennego Nowego Brzeska z II połowy XIII wieku.

Na podstawie ujawnionych dotąd źródeł rękopiśmiennych nie da się stwierdzić, czy tak wyznaczony układ miejski posiadał jakiegokolwiek umocnienia obronne. Ponieważ były one nieodłącznym atrybutem niemal wszystkich miast tego okresu, możemy przyjąć, że Nowe Brzesko takowe posiadało. Poparciem tej tezy może być zarówno kierunek przebiegu, jak i sama nazwa ulicy Podwale.

Jakiego rodzaju były to fortyfikacje i jaką posiadały formę, nie wiemy. Biorąc pod uwagę wielkość Nowego Brzeska i jego ekonomiczne możliwości należy założyć, że był to jeden z najprostszych systemów obronnych. W średniowieczu podstawowy element obrony biernej stanowiła przeszkoda pionowa, której atutem w walce była między innymi jej wysokość. Wzmocnieniem tego systemu było tworzenie przed linią fortyfikacji innych przeszkód w nawiązaniu do układu topograficznego miejsca³¹. Zatem, zgodnie z powyższym mo-

strukturalny schemat mógłby przypominać ten, który został zmierzony na miejscu, w czasie założenia miasta. Według niego, przestrzeń przeznaczona na budowę zajęła powierzchnię prostokąta o wymiarach 3 × 5 'sznur'. Rynek natomiast zmierzony 1 × 3 'sznur'. Teoretycznie, 37-39 działek o wymiarach 18 × 72 ells mogłyby być rozmieszczone wokół niego. Biorąc pod uwagę konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania, wydaje się, że tylko 35, może 36 działek zostało zmierzonych – 3 do 4 w południowej części rynku, 7 – w części wschodniej, 16 – w części zachodniej. W najbardziej spornym obszarze, czyli w północnej części rynku między działkami 5 i 9, mogłyby być zmierzone, w większości, działki o wymiarach podobnych do tych, które zostały już zmierzone. Tylko kilka, 2 lub 3 działki różniły się od wymiarów, ponieważ konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania. Po przeliczeniu na jednostki metryczne, otrzymujemy odpowiednio 0,64 ha powierzchni rynku i około 2,4 ha powierzchni przeznaczonych na budowę. Dodając do tych danych powierzchnię ulic wychodzących z rynku i zmierzonych, zgodnie z przyjętymi kryteriami, około 1 'sznur' w długości i około 2 prętów w szerokości, otrzymujemy wynik w pełni zgodny z dotychczasowym stanem wiedzy na temat wielkości i programu przestrzennego małego średniowiecznego miasta. Wykazuje on ścisłe zależności między wielkością rynku a pozostałą częścią miasta. Według nich powierzchnia rynku wraz z ulicami stanowiła ¼ terenu zajętego przez zabudowę.

Te zasady, potwierdzone przez analizy wielu miast śląskich i nie tylko śląskich³⁰, są niekwestionowanymi argumentami na korzyść przyjętych tu wielkości metrycznych i przełożenia tych wielkości na rekonstrukcję układu przestrzennego Nowego Brzeska z II połowy XIII wieku.

Na podstawie ujawnionych dotąd źródeł rękopiśmiennych nie da się stwierdzić, czy tak wyznaczony układ miejski posiadał jakiegokolwiek umocnienia obronne. Ponieważ były one nieodłącznym atrybutem niemal wszystkich miast tego okresu, możemy przyjąć, że Nowe Brzesko takowe posiadało. Poparciem tej tezy może być zarówno kierunek przebiegu, jak i sama nazwa ulicy Podwale.

Jakiego rodzaju były to fortyfikacje i jaką posiadały formę, nie wiemy. Biorąc pod uwagę wielkość Nowego Brzeska i jego ekonomiczne możliwości należy założyć, że był to jeden z najprostszych systemów obronnych. W średniowieczu podstawowy element obrony biernej stanowiła przeszkoda pionowa, której atutem w walce była między innymi jej wysokość. Wzmocnieniem tego systemu było tworzenie przed linią fortyfikacji innych przeszkód w nawiązaniu do układu topograficznego miejsca³¹. Zatem, zgodnie z powyższym mo-

strukturalny schemat mógłby przypominać ten, który został zmierzony na miejscu, w czasie założenia miasta. Według niego, przestrzeń przeznaczona na budowę zajęła powierzchnię prostokąta o wymiarach 3 × 5 'sznur'. Rynek natomiast zmierzony 1 × 3 'sznur'. Teoretycznie, 37-39 działek o wymiarach 18 × 72 ells mogłyby być rozmieszczone wokół niego. Biorąc pod uwagę konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania, wydaje się, że tylko 35, może 36 działek zostało zmierzonych – 3 do 4 w południowej części rynku, 7 – w części wschodniej, 16 – w części zachodniej. W najbardziej spornym obszarze, czyli w północnej części rynku między działkami 5 i 9, mogłyby być zmierzone, w większości, działki o wymiarach podobnych do tych, które zostały już zmierzone. Tylko kilka, 2 lub 3 działki różniły się od wymiarów, ponieważ konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania. Po przeliczeniu na jednostki metryczne, otrzymujemy odpowiednio 0,64 ha powierzchni rynku i około 2,4 ha powierzchni przeznaczonych na budowę. Dodając do tych danych powierzchnię ulic wychodzących z rynku i zmierzonych, zgodnie z przyjętymi kryteriami, około 1 'sznur' w długości i około 2 prętów w szerokości, otrzymujemy wynik w pełni zgodny z dotychczasowym stanem wiedzy na temat wielkości i programu przestrzennego małego średniowiecznego miasta. Wykazuje on ścisłe zależności między wielkością rynku a pozostałą częścią miasta. Według nich powierzchnia rynku wraz z ulicami stanowiła ¼ terenu zajętego przez zabudowę.

Ryc 10. Nowe Brzesko. Widok z głębi Starego Rynku w kierunku kościoła parafialnego Wszystkich Świętych wraz z dzwonnica. Fot. R. Malik, 2014

Fig 10. Nowe Brzesko. View from the Old Market towards the parish church of All Saints with the bell tower. Photo: R. Malik, 2014

strukturalny schemat mógłby przypominać ten, który został zmierzony na miejscu, w czasie założenia miasta. Według niego, przestrzeń przeznaczona na budowę zajęła powierzchnię prostokąta o wymiarach 3 × 5 'sznur'. Rynek natomiast zmierzony 1 × 3 'sznur'. Teoretycznie, 37-39 działek o wymiarach 18 × 72 ells mogłyby być rozmieszczone wokół niego. Biorąc pod uwagę konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania, wydaje się, że tylko 35, może 36 działek zostało zmierzonych – 3 do 4 w południowej części rynku, 7 – w części wschodniej, 16 – w części zachodniej. W najbardziej spornym obszarze, czyli w północnej części rynku między działkami 5 i 9, mogłyby być zmierzone, w większości, działki o wymiarach podobnych do tych, które zostały już zmierzone. Tylko kilka, 2 lub 3 działki różniły się od wymiarów, ponieważ konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania. Po przeliczeniu na jednostki metryczne, otrzymujemy odpowiednio 0,64 ha powierzchni rynku i około 2,4 ha powierzchni przeznaczonych na budowę. Dodając do tych danych powierzchnię ulic wychodzących z rynku i zmierzonych, zgodnie z przyjętymi kryteriami, około 1 'sznur' w długości i około 2 prętów w szerokości, otrzymujemy wynik w pełni zgodny z dotychczasowym stanem wiedzy na temat wielkości i programu przestrzennego małego średniowiecznego miasta. Wykazuje on ścisłe zależności między wielkością rynku a pozostałą częścią miasta. Według nich powierzchnia rynku wraz z ulicami stanowiła ¼ terenu zajętego przez zabudowę.

strukturalny schemat mógłby przypominać ten, który został zmierzony na miejscu, w czasie założenia miasta. Według niego, przestrzeń przeznaczona na budowę zajęła powierzchnię prostokąta o wymiarach 3 × 5 'sznur'. Rynek natomiast zmierzony 1 × 3 'sznur'. Teoretycznie, 37-39 działek o wymiarach 18 × 72 ells mogłyby być rozmieszczone wokół niego. Biorąc pod uwagę konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania, wydaje się, że tylko 35, może 36 działek zostało zmierzonych – 3 do 4 w południowej części rynku, 7 – w części wschodniej, 16 – w części zachodniej. W najbardziej spornym obszarze, czyli w północnej części rynku między działkami 5 i 9, mogłyby być zmierzone, w większości, działki o wymiarach podobnych do tych, które zostały już zmierzone. Tylko kilka, 2 lub 3 działki różniły się od wymiarów, ponieważ konieczność dostosowania do warunków terenu i istniejącego stanu zagospodarowania. Po przeliczeniu na jednostki metryczne, otrzymujemy odpowiednio 0,64 ha powierzchni rynku i około 2,4 ha powierzchni przeznaczonych na budowę. Dodając do tych danych powierzchnię ulic wychodzących z rynku i zmierzonych, zgodnie z przyjętymi kryteriami, około 1 'sznur' w długości i około 2 prętów w szerokości, otrzymujemy wynik w pełni zgodny z dotychczasowym stanem wiedzy na temat wielkości i programu przestrzennego małego średniowiecznego miasta. Wykazuje on ścisłe zależności między wielkością rynku a pozostałą częścią miasta. Według nich powierzchnia rynku wraz z ulicami stanowiła ¼ terenu zajętego przez zabudowę.

możliwość ewentualnych przekształceń terenu związanych z późniejszym sposobem jego zagospodarowania możemy stwierdzić z dużą dozą prawdopodobieństwa, że linia palisady ochraniającej miasto szła po granicy wspomnianego wcześniej wzniesienia. Zakreślała ona stosunkowo regularny owal, którego relikty przetrwały do naszych czasów są ulica Niecała wyprowadzająca ruch z jednego z narożników rynku i okrążająca miasto od jego południowo-wschodniej strony oraz wspomniana już wcześniej ulica Podwale. Jedynym niepewnym odcinkiem w tym systemie jest odcinek północny. Wydaje się, że od skrzyżowania Podwala z ulicą Sienkiewicza linia fortyfikacji biegła dalej na północ wzdłuż skarp oraz koryta potoku Rudnik, by na wysokości tyłów północnego bloku przyrynkowego skręcić w stronę kościoła i połączyć się ze wschodnim ich odcinkiem.

W tak zarysowanym obwodzie umocnień obronnych miasta funkcjonowały, jak się wydaje, tylko dwie bramy. Obie związane były z przebiegiem traktu na Sandomierz. Być może były one podobne do tej w Dynowie „pobudowanej z drzewa w kostkę ciosanego, gontami pobitej, w której wrota na ciosach żelaznych ze skobłami i wrzeciędzem żelaznym do zamykania”³².

Niewiele wiemy też o zabudowie miasta w początkach jego formowania się. Opierając się na dotychczasowym stanie naszej wiedzy na temat zagospodarowania i zabudowy polskich miast tego okresu śmiało możemy zaryzykować twierdzenie, że ówczesna zabudowa Nowego Brzeska była całkowicie drewniana, kryta słomą lub gontem³³. Być może jak w Radymnie stanowiły ją domy podcieniowe, zajezdne lub nie, sytuowane szczytem lub – co bardziej prawdopodobne – kalenicą w stronę rynku. Na tyłach działek wzorem innych miast mieściła się zapewne zabudowa gospodarcza w postaci stajen, wozowni, składów, składzików, stodół, chlewów, szop i innych podobnych obiektów. Czy miasto posiadało ratusz, nie wiemy. Co prawda *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod red. W. Walewskiego wspomina o ratuszu w Nowym Brzesku rozebranym przez opata Witkowskiego, ale nie sposób rozstrzygnąć w oparciu o to źródło, czy stał on na Starym Rynku w Nowym Brzesku, czy już na Rynku Nowym zwanym wójtowskim, a założonym w związku z powtórą lokacją miasta w pierwszej ćwierci XVI wieku³⁴. O tym, że na Starym Rynku w Nowym Brzesku jeszcze przed 1522 rokiem mógł stać ratusz, pośrednio przekonują nas dokumenty lat 1419–1421 wspominające o rajcach³⁵. Na pewno w strefie Starego Rynku w jego wschodniej pierzei wznosił się kościół farny. Dokumenty z II połowy XV wieku dowodzą, że co najmniej do roku 1480 była to budowla drewniana³⁶. Kto i kiedy go zbudował, nie wiemy. Wiemy natomiast, że w 1640 roku była to budowla murowana. Mniej więcej z tego samego okresu pochodzą wzmianki źródłowe o młynie nad Wisłą należącym do Rafała Ryterskiego herbu Topór³⁷.

Wiek XIV, a zwłaszcza I jego połowa wydaje się być początkiem końca egzystencji lokowanego w roku 1279 Nowego Brzeska. W efekcie polityki gospodarczej Kazimierza Wielkiego wymierzonej przeciwko kościołowi, a będącej następstwem wydarzeń z lat 1308–1312, Brzesko Nowe zaczyna stopniowo tracić na znaczeniu na rzecz XIV-wiecznych królewskich lokacji miejskich w tym rejonie³⁸. Sytuacji tej nie poprawia fatalna polityka prowadzona przez kolejnych opatów, coraz częściej zastawiających wójtostwo oraz dobra miejskie co możniejszym rodóm szlacheckim. W latach 1442–1448 okolice miasta pustoszy katastrofalna powódź³⁹. W roku 1444 ma miejsce grabież klasztoru i miasteczka przez powracające po

Owing to very well preserved relics of both the former lay of the land and of road and street network, reconstructing the outline of the defensive fortifications in Nowe Brzesko does not cause much difficulty. Taking into account the possibility of land transformations connected with a later manner of its development, we can state with a high degree of probability that the palisade protecting the town ran along the border of the aforementioned hill. It drew a relatively regular oval whose relics have survived until today in the form of Niecała Street, leading the traffic out from one corner of the market square and surrounding the town from the south-east, and the previously mentioned Podwale Street. The only uncertain part in this system is the north section. It seems that from the crossing of Podwale Street and Sienkiewicza Street, the line of fortifications ran further north along the escarpments and the Rudnik brook bed, then to turn towards the church and join their eastern section at the back of the northern market block.

Only two gates seem to have functioned in the so outlined defensive perimeter of the town. Both were connected to the route leading to Sandomierz. They might have resembled the gate from Dynow “built from timber blocks, shingled, with the door on iron bolts with staples and an iron hasp to lock it”³².

We do not know much about how town building developed at the beginning of its formation. Basing on the current state of our knowledge concerning the issue of land and building development of Polish towns during that period, we can confidently risk a statement that at the time all buildings in Nowe Brzesko were made of wood, thatched or shingled³³. Perhaps like in Radymno, they were mostly arcaded houses, inns or not, with their gables, or what seems more likely, their ridges facing the market. Like in other towns, outbuildings in the form of stables, coach houses, storehouses, sheds, barns, pigsties, and other similar objects must have been situated at the back of plots. We do not know whether the town had a town hall. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* edited by W. Walewski mentions a town hall in Nowe Brzesko dismantled on abbot Witkowski’s order, but on that basis there is no way of knowing whether it stood on the Old Market in Nowe Brzesko, or already on the New Market laid out after the repeated foundation of the town in the first quarter of the 16th century³⁴. That a town hall stood on the Old Market in Nowe Brzesko before 1522 we might be indirectly convinced by documents from the years 1419–1421 mentioning town councillors³⁵. It is certain that a parish church stood within the Old Market zone, in its east frontage. Documents from the 2nd half of the 15th century reveal that at least until the year 1480, it was a wooden building³⁶. Who and when built it we do not know. But we know that in 1640 it was a masonry building. Source information about a mill on the Vistula River owned by Rafał Ryterski of the Topór coat of arms date, more or less, to the same period³⁷.

The 14th century, and especially its first half, seemed to herald the end of the existence of Nowe Brzesko founded in the year 1279. As a result of the economic policy of King Kazimierz Wielki directed against the church, as a consequence of events from the years 1308–1312, Brzesko Nowe gradually began to lose its significance in favour of the 14th-century royal town foundations in this region³⁸. The situation was aggravated by disastrous policies of subsequent abbots who, more and more frequently, put the aldermanship and town properties in pledge to richer noblemen families. In the years 1442–1448, the town area was laid waste by disastrous

klęsce warneńskiej nieopłacone oddziały polsko-czeskie⁴⁰. W efekcie tych wydarzeń miasto szybko upodabnia się do wsi. Fatalną kondycję miasta polepsza dopiero jego powtórna lokacja i wytyczenie z gruntu nowego układu przestrzennego w rejonie dzisiejszego Nowego Rynku⁴¹.

W świetle zarysowanych wyżej też układ przestrzenny Nowego Brzeska z czasów jego pierwszej lokacji możemy zaliczyć do typowych rozwiązań planistycznych stosowanych w owym czasie na ziemiach polskich. Już układ topograficzny miejsca, na którym doszło do lokacji miasta, jest wręcz klasyczny⁴². Podobnie jak zdecydowana większość polskich miast średniowiecznych, także powstałe w 1279 roku w Nowym Brzesku miasteczko było pod względem powierzchniowym tworem niewielkim. W granicach zabudowy wraz z rynkiem i ulicami zajmowało ok. 3,2 ha. Zbieżność wyników obserwacji możemy odnotować również w stosunku do globalnego podziału terenu i proporcji, jakie przypadają na część niezabudowaną w stosunku do części objętej zabudową. W przypadku Nowego Brzeska proporcje te kształtują się na poziomie jak 1:3 i nie odbiegają od stosowanych w innych miastach polskich lokowanych w XIII i XIV stuleciu⁴³. Podobnie jak na Śląsku, w Wielkopolsce czy też w wielu rejonach Małopolski, także i tu przy zakładaniu i rozmiarowaniu miasta posłużono się rozwiązaniem urbanistycznym opartym na ortogonalnym, modułarnym schemacie którego centrum stanowił rynek – w tym wypadku wielkości 1 morgi. Powierzchnię równą trzem wężyskom, czyli jednej mordze ma więcej niż 50% przebadanych rynków średniowiecznych miast śląskich⁴⁴. W owe średniowieczne kanony powszechnie stosowane przy okazji lokowania miast wpisuje się użyta do osadzenia nowobrzezkich mieszczan działka. Głębokość tej parceli była, jak to zazwyczaj miało wówczas miejsce, pełną wielokrotnością szerokości jej frontu. Także powierzchnia posesji zastosowanych przy okazji lokacji w 1279 roku Nowego Brzeska mieści się w granicach średnich wielkości działek rozmiarowanych w miastach polskich tego okresu.

Interesująco przedstawia się tu też problem użytego w trakcie lokacji Nowego Brzeska wzorca miary. Wiemy, że odcinek o długości 31,3 cm był powszechnie obowiązującą wielkością przy rozmiarowaniu miast lokowanych na Śląsku w I połowie XIII wieku. W oparciu o tę wielkość stopy, w Małopolsce, w II połowie XIII wieku lokowana jest należąca do klasztoru klary-

floods³⁹. In the year 1444, the monastery and the town were plundered by unpaid Polish-Czech marauders returning after the defeat at Varna⁴⁰. In consequence of those events the town soon started to resemble a village. The fatal condition of the town was improved by its renewed foundation and measuring out an entirely new spatial layout in the area of the present-day New Market⁴¹.

In the light of the theses presented above, the spatial layout of Nowe Brzesko from the time of its first foundation can be regarded as a typical planning solution applied then in the Polish lands. Even the topographic layout of the site chosen for establishing the town is virtually classical⁴². Like a vast majority of Polish medieval towns, also Nowe Brzesko founded in 1279 was a small town as far as its area was concerned. Its built-up area with the market square and streets covered app. 3.2 ha. We can also observe corresponding results in reference to the overall division of the town area and the proportions allocated to the undeveloped part in relation to the built-up section. In the case of Nowe Brzesko proportions are 1:3, and do not vary much from those applied in other Polish towns founded during the 13th and 14th century⁴³. Like in Silesia, Greater Poland or many regions of Lesser Poland, also here an urban planning solution based on the orthogonal, modular scheme whose centre was the market square – in this case the size of 1 morgen – was used for establishing and measuring out the town. More than 50% of the examined market squares in medieval towns in Silesia cover the area equal to three 'wężysko' that is one morgen⁴⁴. The plot size applied when settling the Nowe Brzesko burghers fits into the medieval canons commonly used for establishing new towns. It was usual then that the depth of the plot was a full multiple of the width of its front. Moreover, the size of property units applied on the occasion of establishing the town of Nowe Brzesko in 1279 fits into the bracket of average plot sizes measured out in Polish towns during that period.

The issue of the unit of measure applied during the foundation of Nowe Brzesko also appears quite interesting. We know that a section 31.3 cm long was a commonly applied unit of measure when laying out towns founded in Silesia in the 1st half of the 13th century. In Lesser Poland, Skala near Krakow, which belonged to the convent of Poor

Ryc. 11. Nowe Brzesko. Fragment XIX-wiecznej zabudowy Starego Rynku. Fot. R. Malik, 2014

Fig. 11. Nowe Brzesko. Fragment of the 19th-century buildings in the Old Market. Photo: R. Malik, 2014

sek z Zawichostu pobliska Krakowowi Skała. Stopa o długości 31,3 cm zwana w literaturze przedmiotu reńską albo chełmińską to ta sama stopa, której użyto przy okazji lokowania Środy Śląskiej, zaś wzorzec prawa miejskiego tej ostatniej, jak wiemy, stał się podstawą prawną dla lokacji Nowego Brzeska. Mimo że wyciąganie w tym miejscu w oparciu o dość wątpliwą podstawę daleko idących wniosków byłoby bez wątpienia poważnym błędem, nie powinniśmy wykluczać istnienia ewentualnego związku, jaki może zachodzić pomiędzy prawem miejskim a wielkością wzorca miary, zwłaszcza że dysponujemy – co prawda nielicznymi, ale jednak – przekazami sugerującymi, że takowy związek mógł zachodzić⁴⁵.

Na zakończenie wypada zaznaczyć, że przedstawiona tu retrosjacja lokacyjnego rozplanowania Nowego Brzeska z 1279 roku ma charakter hipotetyczny i jako taka winna być zweryfikowana przez dalsze badania interdyscyplinarne.

Clares from Zawichost, was founded on the basis of such a size of a foot unit in the 2nd half of the 13th century. The 31.3 cm long foot, known in the literature of the subject as a Rhineland or Chelmno foot was the same unit that was used while founding Środa Śląska; and as we know the latter town law model became the legal basis for the foundation of Nowe Brzesko. Although drawing far-fetched conclusions based on relatively frail premises would undoubtedly be a serious mistake, we should not rule out the probability of a relation between the town law and the size of a unit of measure, especially as we are in possession of – even if only few – sources suggesting that such a connection might have existed⁴⁵.

Finally, it should be stressed, that the retro-version of the foundation layout of Nowe Brzesko from 1279 presented here is of a hypothetical character, and as such ought to be verified in the course of further interdisciplinary research.

tłum. V.M.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Kiryk F., *Lokacje miast nadwiślańskich w XIII – XVI stuleciu*, Pamiętnik Sandomierski, T. I, 1993, s. 21-48.
- [2] Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku*, Część I, *Miasta Ziemi Krakowskiej chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004.
- [3] Pudelko J., *Działka lokacyjna w strukturze przestrzennej średniowiecznych miast śląskich XIII wieku*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, T. IX, z. 2, 1964, s. 115-136.
- [4] Wyrozumka B., *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, *Prace Komisji Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk* 1977, nr 41.
- [5] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, T. I, Warszawa 1880.
- [6] *Słownik historyczno geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, Cz. I, z. 2, Wrocław 1985.
- [7] *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, cz. I, edycja elektroniczna, Kraków, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2010-2012.
- [8] *Ziemia Nowobrzeńska. Zarys dziejów gminy i sołectw*, praca zbiorowa pod red. W. Chorążkiego, Nowe Brzesko 2009.
- ¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. I, Praca zb. pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego, Warszawa 1880, s.405; *Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, edycja elektroniczna, Kraków, cz. I, s. 232; *Ziemia Nowobrzeńska. Zarys dziejów gminy i sołectw*, Praca zb. pod red. Włodzimierza Chorążkiego, Nowe Brzesko 2009, s. 42; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII-XVI wieku. Województwo Krakowskie*, mpis., Kraków 1974, s. 26.
- ² Data wystąpienia pierwszego opata – *Słownik historyczno geograficzny...*, op. cit., s. 232.
- ³ F. Kiryk, *Dzieje Proszowic w epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, *Prace Historyczne* III, z. 26/1967, s. 22.
- ⁴ Tamże, s. 23.
- ⁵ Tamże; A. Żaki, *Igołomia. Uwagi o małopolskim ośrodku produkcji ceramiki śnieżnej*, *Archeologia*, R. III/1949; R. Jamka, *Wyniki badań archeologicznych na terenie Polski południowej w 1961 r.*, *Małopolskie Studia Historyczne*, R. VI/1963, z. 1/2.
- ⁶ Jej głównym ośrodkiem administracyjnym był gród Brzesk nad Wisłą, obecnie wieś Grobla k. Nowego Brzeska – patrz *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 37-42; zob. też F. Kiryk, *Dzieje Proszowic...*, op. cit., s. 23-24; *Słownik historyczno geograficzny...*, s. 233 oraz 236.
- ⁷ *Słownik historyczno geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. I, z. 2, praca zbiorowa pod red. F. Sikory, Wrocław 1985, s. 232-235.
- ⁸ *Ziemia Nowobrzeńska...*, op. cit.
- ⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1880-1902.
- ¹⁰ F. Kiryk, *Rozwój...*, op. cit., s. 26-28.
- ¹¹ F. Kiryk, *Rozwój...*, s. 26; *Słownik geograficzny...*, T. I, op. cit., s. 405.
- ¹² *Słownik geograficzny...*, T. I, s.405.
- ¹³ *Kodeks Dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, wyd. F. Piekoskiński, Kraków 1874, t. I, nr 82; *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich...*, Kraków, cz. I, s. 234-235; *Słownik geograficzny...*, T. I, s. 405; F. Kiryk, *Rozwój...*, s. 26; *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 43.
- ¹⁴ B. Wyrozumka, *Drogi w Ziemi Krakowskiej do końca XVI wieku*, *Prace Komisji Nauk Historycznych PAN*, nr 41/1977, s. 51; zob. też E. Dąbrowska, *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Ziemi Wiślickiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 108-111; K. Buczek, *Polska południowa w IX i X wieku*, *Małopolskie Studia Historyczne*, R. II, z. 1, s. 40; F. Kiryk, *Dzieje Proszowic...*, s. 25; tenże, *Lokacje miast nadwiślańskich w XIII-XVI stuleciu*, *Pamiętnik Sandomierski*, t. 1, 1993, s. 21-23.
- ¹⁵ O szlaku handlowym z Bochni prowadzącym przez przewóz na Rabie w rejonie Krzyżanowic, dalej do Mikluszowice, Dziewini,

- Drwinię przez most na Wiśle koło Grobli i Górki, który w Brzesku łączył się z drogą ruską, piszą: A. Jureczko, *Średniowieczne mosty i przevozy na górnej Wiśle (na wschód od Krakowa)* [w:] *Wiśla w dziejach i kulturze Polski. Studia i materiały z dziejów osadnictwa i gospodarki górnej Wisły w okresie przedrozbiorowym*, pr. zbiorowa pod red. F. Kiryka, Warszawa 1990, s. 8-9; S. Mataszew, *Osadnictwo i stosunki własnościowe do końca XV wieku* [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, pr. zbiorowa pod red. F. Kiryka i Z. Ruty, Kraków 1980, s. 42-77; *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 38 oraz 42-43.
- ¹⁶ M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reyman, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur*, Polskie Badania Archeologiczne, XII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, s. 17, A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1974, s. 547.
- ¹⁷ Jego wymiary w osi północny zachód-południowy wschód to ok. 241 metrów długości i 190 metrów na kierunku południowy zachód-północny wschód.
- ¹⁸ Zniekształcenia te są pochodną przekątniowego przecięcia rynku na kierunku północ-południe drogą idącą od strony mostu na Wiśle pod miastem w kierunku Nowego Rynku, gdzie trasa ta łączy się z traktem idącym z Krakowa na Sandomierz (droga krajowa nr 79).
- ¹⁹ *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 174.
- ²⁰ Istnienie podobnego obejścia miasta od strony północnej wydaje się być świetle wzmianek, które pod datą 1279 wspominają, że drogę do Krakowa przecinał głęboki wąwóz noszący nazwę „Przepaść” – obecnie skrzyżowanie ul. Krakowskiej z Partyzantów – nad którym to wąwozem znajdował się drewniany most (*Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 174) mocno wątpliwe. W świetle treści dokumentu lokacyjnego wymieniającego most na Wiśle, a nie wspomnianego o wyżej wymienionym moście nad „Przepaścią” można wnosić, że w chwili lokacji miasta most ten nie funkcjonował, a zatem połączenie drogowe Kraków – Sandomierz omijające Nowe Brzesko od strony północnej nie istniało.
- ²¹ Do badań wykorzystano współczesny cyfrowy plan ewidencji gruntów miasta Nowe Brzesko. Oryginał planu jest w posiadaniu Powiatowego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Proszowicach.
- ²² T. Zagrodzki, *Plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza*, Warszawa 1967; zob. też S. Golachowski, J. Pudelko, *O analizie metrologiczno-geometrycznej planów osiedli średniowiecznych*, KAiU 1963, t. VIII, z. 3, s. 287-298.
- ²³ Metodę tę zastosował po raz pierwszy do badania planów średniowiecznych miast śląskich J. Pudelko w latach 60. ubiegłego wieku, zob. J. Pudelko, *Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* (dalej KAiU) 1964, z. 1, s. 3-26; Tenże, *Działka lokacyjna w strukturze przestrzennej średniowiecznych miast śląskich XIII wieku*, KAiU 1964, z. 2, s. 115-136; zob. też S. Golachowski, J. Pudelko, *O analizie metrologiczno-geometrycznej planów osiedli średniowiecznych*, KAiU 1963, t. VIII, z. 3, s. 287-298.
- ²⁴ Przyjęty wzorec miary byłby pochodną prawa średniego, w oparciu o które lokowano ośrodek miejski w Nowym Brzesku (*Słownik historyczno-geograficzny ziem...*, op. cit., s. 234; *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 43 i 45.
- ²⁵ Numeracja autora.
- ²⁶ R. Malik, *Skala. Uwagi na temat budowy miasta średniowiecznego w świetle najnowszych badań nad wielkością i kształtem działki lokacyjnej*, *Wiadomości Konserwatorskie* 36/2013, s. 50.
- ²⁷ Wielkości te wyliczono w oparciu o ustalenia J. Pudelki, *Działka lokacyjna...*, op. cit., tabela na s. 130-131.
- ²⁸ R. Malik, *Działka lokacyjna w strukturze średniowiecznych miast małopolskich. XIII-wieczne lokacje miejskie na obszarze dawnego księstwa oświęcimsko-zatorskiego*, *Wiadomości Konserwatorskie* 31/2012, s. 72.
- ²⁹ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. I, *Miasta Ziemi Krakowskiej chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 183-185, tabela 9.
- ³⁰ T. Kozaczewski, *Wielkość i program budowy miasta średniowiecznego*, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki, Politechnika Wrocławska, Monografia 4*, Wrocław 1972, s. 2-3 i nast.; M. Książek, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku. Skrypt dla studentów szkół technicznych do przedmiotu: Historia Urbanistyki*, Politechnika Krakowska, Kraków 1992, s. 69; tenże, *Rozwój Przestrzenny* [w:] *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*, praca zbiorowa pod red. F. Kiryka, Kraków 2000, s. 435-436; M. Książek, K. Kuśnierz, *Rozwój przestrzenny Nowego Targu* [w:] *Dzieje miasta Nowego Targu*, praca zbiorowa pod red. M. Adamczyka, Nowy Targ 1991, s. 227-229; D. Kuśnierz-Krupa, *Skawina w średniowieczu. Zagadnienia urbanistyczno-architektoniczne*, Kraków 2012, s. 37-38.
- ³¹ J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Wyd. MON, s. 17.
- ³² J. Burszta, *Zabudowa miasta Radymna w połowie XVIII wieku*, *Roczniki Województwa Rzeszowskiego*, R. 1/1950, s. 43, przypis 27.
- ³³ *Słownik geograficzny...*, T. I., op. cit., s. 405.
- ³⁴ *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 47.
- ³⁵ *Słownik geograficzny...*, s. 235.
- ³⁶ Tamże.
- ³⁷ Tamże.
- ³⁸ Proszowice (1358), Uście Solne (przed 1360), Koszyce (przed 1374).
- ³⁹ *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 46.
- ⁴⁰ Tamże.
- ⁴¹ F. Kiryk, *Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, *Kwartalnik Historii kultury Materialnej*, nr 3/80, s. 378, przedruk [w:] *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, Kraków 2013, s. 12; *Ziemia Nowobrzeńska...*, s. 47.
- ⁴² B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. I, *Miasta Ziemi Krakowskiej chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 158-159; J. Pudelko, *Rynki w planach miast Śląska*, KAiU, tom IV, z. 3-4, Warszawa 1959, s. 239-241.
- ⁴³ M. Książek, *Zarys budowy...*, s. 67-69.
- ⁴⁴ J. Pudelko, *Rynki...*, op. cit., s. 250-2511.
- ⁴⁵ O ewentualnym związku prawa miejskiego z wzorcem miary stosowanej przy okazji lokacji średniowiecznych miast nieco szerzej pisze J. Pudelko, *Działka lokacyjna...*, s. 135-136.

Streszczenie

Nowe Brzesko stanowi jeden z ciekawszych układów urbanistycznych powstałych w okresie średniowiecza na terenie Małopolski. Jego historia łączy się ściśle z dziejami klasztoru norbertanów z Hebdowa. Lokowane staraniem mnichów w 1279 roku miasto możemy zaliczyć do typowych rozwiązań planistycznych stosowanych w owym czasie niemal powszechnie na ziemiach polskich. Przemawia za tym zarówno niemal klasyczny dobór miejsca lokacji, jak i wielkość oraz zasady budowy funkcjonalno-przestrzennej powołanej do życia miasta.

Abstract

Nowe Brzesko is one of the most interesting urban layouts created during the Middle Ages in Lesser Poland. Its history is closely connected to the history of the Norbertine monastery in Hebdow. The town, founded owing to the monks' efforts in 1279, can be regarded as a typical planning solution fairly commonly applied in the Polish territories at that time. It is confirmed by both almost classical choice of the foundation site, size, and principles of the functional-spatial structure of the established town.